

FIKİH MEZHEP SÜNNET

Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi

Değerler Eğitimi Merkezi

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Ensar Neşriyat'a Aittir.

ISBN : 978-605-4036-75-2

Kitabın Adı

Fıkıh Mezhep Sünnet
Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi

Yazarı

Murteza Bedir

Kapak & Sayfa Tasarımı

Nuray Yüksel

Yayın Koordinatörü

Furkan Erdoğan

Baskı-Cilt

ÇINAR MAT. VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

100. Yıl Mah. Matbaacılar Cad.

Ata Han No:34/5 Bağcılar - İSTANBUL

Tel:0212 628 96 00 - Faks:0212 430 83 35

Sertifika No: 12683

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A.Ş. Organizasyonudur.

2. Basım

Şubat 2017

İletişim

Oruç Reis Mah. Giyimkent Sitesi 12. Sok. No:40-42 Eserler / İSTANBUL

Tel: (0212) 491 19 03 - 04 Faks: (0212) 438 42 04

www.ensarneyriyat.com.tr e-mail: ensar@ensarneyriyat.com.tr

FIKİH MEZHEP SÜNNET

Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi

MURTEZA BEDİR

ÖZGEÇMİŞ

1968 Sivas, Suşehri'nde doğdu. 1992 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimini tamamladı. 1993-2000 yılları arasında İngiltere'de yüksek lisans (Londra Üniversitesi, SOAS Hukuk Fakültesi) ve doktora (Manchester Üniversitesi) çalışmalarını tamamladı. Doktora tez başlığı "Early Development of Hanafi Legal Theory (Usul al-fiqh)" adını taşımaktadır. 2000-2010 yılları arasında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde yardımcı doçent ve doçent olarak görev yaptı. 2002-2003 akademik yılında Suriye Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla bu ülkede araştırmalarda bulundu. 2007- 2008 akademik yılında Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde misafir hoca olarak araştırmalarda bulundu. Ocak 2011 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesine profesör olarak intisap eden Prof. Bedir, 2013 yılı Mart ayında aynı fakülteye dekan olarak atandı ve halen bu görevi sürdürmektedir. 2015 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurul üyeliğine atandı. Aynı zamanda İslam Konferansı Teşkilatı Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi'nde Türkiye Temsilcisidir. Sünnet: Hz. Peygamber'in Yolu (2005) ve Buhara Hukuk Okulu: 10.-13. Yüzyıllar Orta Asya Vakıf Hukuku Bağlamında Bir İnceleme (2014) gibi yayınlanmış kitapları yanında pek çok ulusal ve uluslararası makale ve bildirimleri bulunmaktadır. Akademik ilgileri arasında İslam hukuk düşüncesi, özellikle Hanefi fıkıh teorisi, hukuk tarihi, modernleşme ve fıkıh düşüncesine etkileri, fetva ve değişim, vakıf hukuku ve biyoetik (ya da biyofıkıh) öne çıkmaktadır.

İçindekiler

Önsöz	9
İkinci Baskıya Önsöz	13

Birinci Bölüm

Fıkıh Teorisine Giriş: Tarihsel Gelişme, Ekoller ve Dönemler	21
Fıkıh Usûlü İlminin Doğuşu	21
Kelam-Fıkıh Usûlü İlişkisi	26
Hanefî Fıkıh Usûlü Tarihinde İki Gelenek	35
Klasik Hanefî Usûl Geleneği	39
Fıkıh Usûlü ve Mezhep İlişkisi	44
Dönemler	49

İkinci Bölüm

Haber Teorisinin Teşekkül Dönemi	61
Hız. Peygamber'in Otoritesinin Alternatif İki Tanımı: Re'y ve Hadis Taraftarlığı	61

Re'y ve Hadisin Muhtevası: Fıkıh ve İlim Terimleri.....	67
Re'y ve Hadisin Muhtevası: Hadis ve Sünnet Kavramları	78
Sihhat Sorununa İki Cevap: Fıkıh ve Hadis	80
Hanefî Ekolleşmesi ve Hz. Peygamber'in Otoritesi.....	83
İsa b. Ebân ve Hanefî Haber Teorisinin Ortaya Çıkışı	86
Tahâvî ve Hadis Taraftarlarının Söylemiyle İlk Uzlaşma Denemesi	95
Sonuç.....	97

Üçüncü Bölüm

Klasik Hanefî Haber Teorisi.....	103
Giriş.....	103
Hanefî Haber Teorisinin Ortaya Çıkışı:	
Bağdat Hanefîliği ve Cessâs	111
Haberin Bilgi Değeri ve Tasnifi	113
Âhâd Haberler	117
Mürsel Haberler	124
Haber Teorisinin Klasik Yapısı Ortaya Çıkıyor: Debûsî.....	132
Mütevâtir ve Meşhur	136
Âhâd Haberler	138
Klasik Fıkıh Teorisinin İki Otorite İsmi: Serahsî ve Pezdevî.....	146
Serahsî ve Haber Teorisi.....	148
Pezdevî ve Klasîge Son Noktanın Konulması	156
Klasik Hanefî Haber Teorisine Bir İtiraz:	
Es-Sem'ânî Debûsî'ye Karşı.....	163
Kelamcı-Usûl Yazarları ve Haber Teorisinde Alternatif Arayışlar...	168
Sonuç.....	175

Dördüncü Bölüm

Klasik-Sonrası Haber Teorisi: Uzlaşma	181
Giriş.....	181
Haber Teorisindeki Gelişmeler	189
Evrensel El-Kitapları: Muhtasarlar.....	192
Şerhler ve Klasik Haber Teorisi.....	198
Eklektik (Memzûc) Usûl Yöntemi ve Hanefî Haber Teorisi	210
Hanefî Hadisçiler	216
Sonuç	218
Bibliyografya.....	225
İndeks	233

ÖNSÖZ

İslam ilimler tasnifinde, ilimler aklî ve naklî olmak üzere iki kısma ayrılır.¹ Aklî ilimlere tabii, felsefî yahut yabancı ilimler (*ulûmü'l-acem*) de denilir; bu ilimlerin temel karakteri insanın, akıl dışında bir otoriteye referans yapmadan bu bilgilere ulaşılıyor olmasıdır. Buna karşılık, bazen *şer'î* veya *sem'î* adını da alan naklî, yani önceki nesillerden aktarılan ilimlerde ise insanın üstünde bir varlığın bu bilgileri ona verdiği varsayılır. Ancak bu ayrım söz konusu iki bilgi alanının temel dayanaklarını kurgularken anlamlıdır; ayrıntılarda her iki alan da doğal olarak insanın aklî melekeleriyle geliştirilir. Bu iki ilim alanı arasında zaman zaman geçişliliğin de mevcut olması kaçınılmazdır. Nitekim inanç esaslarının rasyonel izahını yapan kelam ilmi ile pratik dini kuralların dayandığı ilkeleri inceleyen fıkıh usûlü ilmi mahiyet olarak naklî alanda yer alsalar da aklî alandan da beslenmektedirler. Naklî ilimlerin başında tefsir ve hadis ilimleri yer alır; çünkü bunlar naklin kaynağını temsil eder. Ancak tefsir ve hadis gelenekten aktarılan verilerin tespiti ilimleri olup, kendi başlarına müstakil yeni bilgiler üreten ilimler değildir; İslam'da yeni bilgi üreten ilimler bu verileri aklî süreçlerle işlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu muamelenin

1 İlimlerin tasnifi için bkz. Muhammed b. Ahmed el-Harizmî, *Mefâtihu'l-Ullûm* (Kahire: İdaretü't-Tıbaa'l-Müniriyye, 1342/1923), 4; Ebû Hamid el-Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ min 'İlmi'l-Uşûl*, tahk. Hazma b. Züheyr Hafız, 4 cilt (Medine: Şirketü'l-Medinetü'l-Münevvere li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1413), I, 12; İbn Khaldun, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Mukkâdime*, tahk. Ali Abdülvahid, 3 cilt (Kahire: Daru'n-Nahza li't-Tab'ı ve'-Neşr, 1401/1981), III, 1025-6.

yapıldığı alanlardan birisi fıkıh ilmidir. Burada Kur'ân ve hadis malzemesi insan zihninde yoğrulularak Yüce Allah'ın kullarından uymalarını istediği kurallara (*ahkâm-ı şer'iyeye*) dönüşürler.

Bu çalışma, Kur'ân ve hadisin bu kurallara dönüşümünün yön-tem ve felsefesini araştıran fıkıh usûlü ilmi kapsamında yer alan bir çalışma olup, özel olarak dinin pratik kurallarını tespitinde Allah'ın elçisinin rolünü, başka bir ifadeyle İslam'ın ikinci kaynağı olan sünnetin (hadis, haber) otorite niteliğini, bir mezhebin, Hanefî mezhebinin, tarihsel gelişimi bağlamında araştırmayı hedeflemektedir. Bu amaçla önce birinci bölümde fıkıh usûlü ilminin gelişim tarihi incelenecek ve ardından Hanefî mezhebi içinde fıkıh usûlü alanında ortaya konulan eserlerin tarihsel bir sınıflaması yapılacaktır. Genel olarak Hanefî fıkıh usûlü tarihinde üç ana dönem belirlenmiştir. Bundan hareketle kitabın geri kalan son üç bölümü usûl tarihinin bu üç dönemine karşılık gelmek üzere tasarlanmıştır. İkinci bölüm, başlangıçtan 4./10. yüzyılın başlarına kadar uzanan fıkıh usûlünün teşekkül dönemini ele almaktadır. Klasik dönem adını alan üçüncü bölümde ise fıkıh usûlünün olgunluğunu yakalaması ve klasik teorisini oluşturması üzerinde durulmaktadır. Bu dönem 4./10. yüzyılın başından 6./12. yüzyılın başlarına kadar yaklaşık 200 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Nihayet klasik-sonrası dönem adını taşıyan dördüncü bölümde ise yaklaşık 6./12. yüzyılın sonundan 13./19.yüzyılın başlarına kadar uzanan uzlaşma ve diyalog ortamının, genelde fıkıh teorisine ve özelde haber teorisine ne tür bir katkı sağladığı üzerinde durulmuştur.

Mezkûr dönemlendirmeyi tercih etme seabebim, konunun sunumuna kolaylık sağlamasıdır. Yoksa, yaklaşık bin yıllık bir tarihin çeşitli açılardan farklı dönemlendirmelere konu edilebileceğinin farkındayım. Burada eksik kaldığını düşündüğüm özellikle birinci ve sonuncu bölümlerin daha ileri düzeyde araştırmalara ihtiyaç duyduğu açıktır. Örneğin, teşekkül dönemi eserlerinin her birinin müstakil araştırmalara konu edilmesi gerekir. Aynı şekilde, Memlûk ve Osmanlı dönemleriyle Hint alt-kıtası bir veya birden fazla çalışmayla ayrı ayrı incelenmelidir.

Her çalışma gibi bu çalışma da birçok çabanın bir araya getirilmesi yoluyla elde edilmiştir. Bu çabaların her biri tek tek teşekkürü hak etmektedir. En başta çalışmalarından yararlandığım kişilere teşekkür etmek isterim. Ayrıca bu çalışma esnasında değerli fikirleriyle çeşitli konuları daha iyi anlamama yardım eden değerli dostum Ömer Türker'e müteşekkir olduğumu bildirmek isterim. Ömer Faruk Ocakoğlu ve Şenol Saylan'a da son aşamada çalışmanın tashihine yaptıkları katkılardan dolayı minnettirim. Tabii ki bir çalışma sadece akademik katkılardan oluşmamaktadır. Eşim ve çocuklarımdan kendilerine ayırmam gereken vakitleri kitaba ayırdığım için beni affetmelerini istiyorum; onların fedakarlığı olmasaydı bu kitap ortaya çıkamazdı. Son olarak Hüseyin Kader Bey'in şahsında Ensar Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu çalışmanın ilk baskısı 2004 yılında doçentlik başvurusu olarak kaleme aldığım çalışmanın hızlı bir biçimde yayına hazırlanmasından doğan bir takım eksiklerle malul idi. Buna rağmen kitabın belirli bir kabul görerek arandığını bilen yayınevi yıllardan beri kitabın ikinci baskısı için beni sıkıştırmaktaydı. Bense kitabın gelen eleştiriler doğrultusunda gözden geçirilerek yayımlanması gerektiği düşüncesiyle yayıncıya onay vermemiştim. Umudum zaman bulursam bu düşüncemi gerçekleştirmektir; ancak zaman ilerledikçe bu fırsatı hiçbir zaman bulamayacağımı anladım ve sonunda sadece biçimsel tashihle yetinerek kitabı yayınlamaya karar verdim. Kitabın tezinin gözden geçirilmesi ve gelen eleştirilerle olgunlaştırılması ya da eleştirilere cevap verilmesi anlamında bir çalışmada da maalesef bulunamadım.

Bununla birlikte 2004 yılından bugüne kadar hem benim kendi düşüncemin evrilmesi hem de gelen eleştirilerin değerlendirilmesi bağlamında birkaç kelam etmenin faydalı olacağını mülahaza ediyorum. Kitabın temel tezi konusunda düşüncemin değişmediğini söyleyebilirim. Şöyle ki, Hanefi fıkhı usulü tarihinde hadis/sünnet konusuna bakışta başlangıcından modern zamanlara kadar bir çeşitlilik bulunduğu, adeta bir evrilme olduğu iddiam bugün çok daha olgunlaştı ve pekişti. Fıkhı usulünün sünnet/haber bölümlerinin tarihsel gelişiminin bugün tartışılan pek çok usul konusunu anlamamıza katkı

vereceği, örneğin fıkıh usulünde bir değişimin olabileceği tezini bugün çok daha vurgulu bir biçimde ileri sürebilirim.

Fıkıh usulüne ilişkin düşüncemin evrilmesinin bir neticesi olarak bugün furu-ı fıkıh-usul-i fıkıh ilişkisine bakışım geçmişte yaptığım bu çalışmanın ana ekseninin sağlıklı bir zemine oturduğunu bana gösterdi. Şunu demek istiyorum: fıkıh usulü, ya da o zamanki dilimle konuşacak olursam fıkıh teorisi, furu-ı fıkıh ile inşai bir ilişkiye sahip değildir; aksine fıkıh usulü furu-ı fıkıhı teorik olarak önceliyor gibi görünse de gerçekte fiilen sonra gelen, ikincil düşünce niteliğine sahip bir ilimdir. Başka bir ifadeyle fıkıh usulü bugün İslam öğretim mahfillerinde genel kabul gören tezin aksine bir içtihat metodolojisi ilmi olmayıp felsefi olarak İslami hükümlerin vahiy-akıl ilişkisi temelinde nasıl ortaya çıktığını/oluşturduğunu izah eden teorik bir ilimdir. Teorik ilimler tabiatları gereği açıklayıcı karakterde olup doğrudan inşai nitelik taşımazlar; bununla birlikte zihnin inşai ameliyesine düşünsel ve çerçevesel bir katkı sunabilirler.

İslam ahkâmının somut verilerinin yazıya geçmeden önce iki kandan aktarıldığını bugün çok daha rahat gözlemleyebiliyoruz: hadis/rivayet kanalı ve fıkıh kanalı. Birincisi ahkâmın dayandığı deliller olarak rivayetleri ortaya koyarken ikincisi ahkâmın kendisini başka bir ifadeyle başlangıçtan beri İslam'ın yürürlükte olan hükümlerini tadad etmekte ve bunları temellendirmektedir. Bunların her ikisi de geçmişten aktarılmak bakımından aslında hikayevi karakterde bilgilerdir; fıkıh kanalı ilave olarak geçmiş ve güncel içtihatları da içermektedir. O halde usulcülerin haber kavramını tercihleri keyfi bir adlandırma olmayıp bilinçli bir seçimdir; onlar haber kavramıyla geçmişten aktarılan senetli/senetsiz rivayetleri kastettikleri kadar fıkıh kanallarındaki Hz. Peygamber ve ashabından aktarılan somut hükümleri de ifade etmek istediler. Hatta haberi hadisin yerine kullanarak hadislerdeki kesinsizliğe rasyonel bir temel oluşturmayı başardılar. Sonuç olarak furu-ı fıkıh yürürlükteki kanunları inceleyen bir ilim olarak hükümlerin kendisiyle ilgilenmekte, rivayetlerin teorik çerçevesini içeren ha-

ber/sünnet bölümlerinin de içinde yer aldığı fıkıh usulü disiplini ise bu kanunların delillerini ele almaktadır.

Elinizdeki çalışmayı işte bu çerçeveye yerleştirdiğimizde şunu söyleyebiliriz: fıkıh usulünün temel konularından biri olan sünnet delili rivayetlerle hükümler arasındaki ilişkiyi problematize eden bir bölüm olarak okunmalıdır. Fıkıh usulünün bütün konuları gibi sünnet üzerine yapılan bir değerlendirme asla inşai bir söylemle okunamaz. Zira bir delil olarak sünnet bir hüküm olarak sünnetle (nebevi amel) eş zamanlı olup hadis ilmi çerçevesinde derlenen rivayetlerin yeni bir inşa yapmaktan çok nebevi uygulamada mevcut hüküm olarak sünneti yansıtmak durumundadır. Dolayısıyla mesele, fıkıhın hadisle inşasından çok mevcut fıkıhın hadis materyaliyle nasıl izah edileceği sorusu çerçevesinde dönmektedir. Başka bir ifadeyle fıkıh usulünün sünnet bölümü Hz. Peygamber, Sahabe ve Tabiun tarafından çerçevesi çizilmiş olan ve ehl-i fıkıh beyninde mütedavel olan ahkam-ı şer'iyeyi ehl-i hadis beyninde mütedavel olan hadis külliyatı ile uzlaştırma faaliyettir. Bu sebeple örneğin Ebu Hanife'nin (veya İmameyn'in yahut her hangi bir müçtehit alimin) fıkhi görüşlerinin Hanefi fıkıh usulü eserlerinin çerçevesini çizdiği Hanefi haber teorisi ile alakasının bulunmadığını söylemek hadis külliyatındaki rivayetlerin fıkıh kurallarının oluşumuna katkı yaptığı hatalı varsayımının ürünü bir düşüncedir. Ebu Hanife'nin fıkhi seleflerinden tevarüs ettiğini ama derleme süreci bir taraftan devam eden rivayetlerle uzlaştırma anlamında bir faaliyetin henüz onun zamanında fukahanın ana gündeminde öncelikli bir konu olarak yer almadığını hatırlamak gerekir. Ebu Hanife zamanından kısa bir zaman sonra farklı iki rivayet kanalının uzlaştırılması işi yavaş yavaş önemini arttıracaktır.

İşte bu nedenle Hanefi fıkıh usulünün haber teorisi söz konusu olduğunda gidebileceğimiz en eski anlatımı İsa b. Eban'dır; bundan öncesine ait bir iddia her halükarda tarihsel bir araştırma ve ardından bir yorumsal çıkarıma dayanmaktadır. Ebu Hanife'nin hadise şöyle veya böyle baktığına dair açıklamaların tümü Ebu Hanife'nin bilinen fıkhi

doktrinlerinde bir değişiklik yapmaz. Nitekim Haber-i vahide bakışta elinizdeki kitapta gösterilen farklı Hanefi bakışlarına rağmen herhangi bir konuda bu farklı bakış sahiplerinin o konuda Hanefi doktrininin ne olduğu sorusunda ihtilaf etmediklerini müşahede ediyoruz. Bu asla mezhebi taklitle açıklanacak bir şey değildir; aksine fıkhî hükmün akış mecrasıyla hükme tanıklık eden rivayetin akış mecrasının farklı olmasından kaynaklanan doğal bir tavidir.

Kitabın tezinin iyi anlaşılması bağlamında üzerinde duracağım bir başka konu da fıkıh usulüne bakışta modern dönemde yaşanan bir kırılmanın haber/sünnet bölümlerini okumada ortaya çıkardığı bir hatalı yaklaşımdır. Şöyle ki, fıkıh usulü modernitenin getirdiğı meydan okumalar, köklü değişimler ve dönüşümlerin ardından Müslüman aydınlar ve ulema tarafından İslam'ı yeniden okumak için "bir kurtarıcı" metodoloji bilimi olarak algılandı. Dolayısıyla bu kurtarıcı bilimin, Kur'an ve dil bölümleriyle sünnet/haber bölümleri, İslami amelin ilk ve saf halinin yani Nebevi Sünnetin yeniden anlaşılmasını mümkün kılacak bir metodoloji olarak okundu. Bu fikri dönüşüm modern zamanlarda Kur'an ayetleri ve hadis rivayetlerini merkeze alan selefi düşünme biçiminin en büyük tetikleyicisidir ve sanıldığı gibi aksine modern İslam düşüncesinde bu yaklaşım ana akım haline gelmiştir. Tefsir veya hadis alanının müstakil birer çerçeve olarak kurgulanması, bu yolla Şer'i ilimlerin bütüncül yapısının parçalanması şüphesiz bu dönüşümün yaygınlaşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bir başka neden de Oryantalistlerin İslam medeniyetinin "kökenini" araştırma sadedinde yaptıkları çalışmalar ve ortaya attıkları fikirlerin İslam dünyasında bu türden çalışmaların olmaması sebebiyle ortaya çıkardığı etkidir. Özellikle hadis, sünnet ve amel kavramlarının tarihine ilişkin yapılan çalışmalar oryantalistlerin dar kapsamlı ve bu nedenle yetersiz çalışma ve değerlendirmeleri sebebiyle ileri sürdükleri "tehlikeli" fikirler İslam dünyasında tepkisel bir söylemin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu sebeple hadis edebiyatı ile uğraşan Müslüman çevreler neredeyse koro halinde oryantalistlere cevap yetiştirmeye gi-

riştiler. Ancak bu tepkisel söylem daha soğukkanlı bakıldığında rahatlıkla kabul edilebilecek bazı fikirlerin reddine de yol açmıştır. En tipik örneğini Hanefi haber / sünnet teorisi çerçevesinde görebiliriz. Hanefilerin başlangıçta ve klasik dönemde hadis edebiyatına katkısı her zaman sınırlı olmuş, ancak hadis edebiyatının tam manasıyla teşekkül ettiği bir dönemde (ağırlıklı Memluk döneminde) onlar bu edebiyatın üretimine katılabilmişlerdir. Bu onların haber teorisini hadis edebiyatına daha eleştirel bir dille oluşturmaları ile neticelenmiştir. Hanefiler İslami geleneğin (rivayetin) ahkam olarak aktarımını mezhep kurucularının çerçevesini çizdiği bir tutarlı furu-ı fıkıh düzeni üzerinden yaparken Ehl-i hadis'in derlediği rivayet külliyatını bu düzen üzerinden okumayı tercih ettiler. Bu sebeple de hadis ilminin genel çerçevesini prensip olarak kabul etmekle beraber zaman zaman yerleşik hadisçi yaklaşımıyla ters düşecek şekilde daha eleştirel bir bakış geliştirdiler. Bu kitap işte bu eleştirel bakışın farklı zamanlardaki tezahür biçimlerini ele almaktadır.

Kitabın ikinci baskısının hazırlanmasında emeği geçen bazı isimler oldu. Öncelikle kitabı dikkatlice okuyup kitap üzerinde tashihler yapan ve bunları benimle paylaşanlar oldu; bunlara ve özellikle Doç. Dr. Necmettin Kızılkaya'ya teşekkür ediyorum. Öğrencim Murat Sarıtaş kitabın ikinci baskı için tashihinde büyük bir emek harcadı; onun desteği olmasa kitap baskıya gidemezdi. Diğer bir öğrencim Hatice Kübra Kahya birinci baskıda eksik olan indeksi hazırlayarak gerçekten çok değerli bir katkıda bulundu. Her ikisine de teşekkür ediyorum. Son olarak eserin ikinci baskısını teşvik ederek bunda ısrarcı olan Hulusi Yiğit kardeşime ve onun şahsında Değerler Eğitim Merkezi çalışanlarına yayını mümkün kıldıkları için teşekkür ediyorum.

Tevfik Allah'tandır.

Murteza Bedir

05.01.2017, İstanbul